

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ
А.А.АЛТМЫШБАЕВ атындагы ФИЛОСОФИЯ
ИНСТИТУТУ
Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Диссертациялык кеңеш Д 09.22.657

Кол жазма укугунда
УДК: 821.512.154+398.9

Кожоназарова Ырыскүл Мырзалиевна

**ЖАШТАР МАСЕЛЕСИНЕ
СОЦИАЛДЫК-ФИЛОСОФИЯЛЫК АНАЛИЗ**
09.00.11 – социалдык философия

Философия илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын авторефераты

Бишкек – 2024

Диссертация Б.Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин профессор Ш.М.Ниязалиев атындагы философия жана гуманитардык илимдер кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчиси: **Токоева Гүлдана Самидиновна**
философия илимдеринин доктору

Расмий оппоненттери: _____

Жетекчи мекеме: _____

Диссертациялык иш 2024-жылдын “__” _____ саат 00:00 дө Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын А.А.Алтмышбаев атындагы Философия, укук жана социалдык-саясий изилдөөлөр институтуна жана Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу философия илимдери боюнча докторлук (кандидаттык), маданият таануу жана искусство таануу боюнча кандидаттык диссертацияларды коргоо үчүн түзүлгөн Д 09.22.657 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси 265-а.

Коргоонун идентификатору: <https://vc.vak.kg/b/092-awn-tnx-yir>

Диссертация менен КР УИАнын Борбордук илимий китепканасынан (720071, Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265-а) Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Илимий китепканасынан (720033, Бишкек шаары, Фрунзе көчөсү 547) жана диссертациялык кеңештин сайтынан таанышууга болот <https://vak.kg/>.

Автореферат 2024-жылдын “__” _____ айында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
философия илимдеринин кандидаты,
доцент

З.А.Алымкулов

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Заманбап маалыматташкан коомдун өнүгүшү ааламдашууга интеграцияланууну шарттап жаткан мезгилде ар бир эл чакырыктарга жараша жолун, багытын жана келечегин аныктап, дүйнөнүн тез өзгөрүп жаткан мейкиндигине кирүүдө жеке иденттүүлүгү менен ордун табуу аракетин жасоодо. Ар бир эл үчүн баалуу, кымбат жана маанилүү болгон руханий жана материалдык жетишкендиктерди өздөштүрүү, өнүктүрүү жана колдоно билүү ар бир адамдын алдындагы башкы милдети экендигин аңдап билүүгө чакырат. Тарыхтын дөңгөлөгү айланып, ага жараша коом өнүгүп, анын социалдык институттары калыптанып, белгилүү бир кызматты аткарган мезгилинен бери инсандын өз ордун таап, социалдык ролдорду аткаруу милдетин коет. Социумдун бүтүндүк катары реалдуулугунун жана өнүгүүсүнүн негизинде активдүү аракеттенген социалдык топтун же катмардын болушу талап кылынат. Учурда мындай активдүү социалдык-демографиялык катмар катары жаш адамдардын тобу эсептелет. Жаш адамдардын же жаштардын ааламдашкан коомдогу ордун жана социалдык ролун аныктоо, аларга карата өзгөчө топ катары социалдык-философиялык изилдөө жүргүзүү учурда актуалдуу маселеге айланды.

Философия, социология, саясат таануу, маданият таануу жана башка илимдерде жаштарды социалдык-демографиялык топ катары изилдөөлөр жүргүзүлгөндүгүнө карабастан жаш адамдарды коомдогу активдүү жана өзүн-өзү аныктап жаткан субъект катары кароо зарылдыгы жаралды. Изилденип жаткан маселе бүгүн эле жаралган жок, ал байыркы мезгилден бери адамзаттын ой жүгүртүүсүнүн борборунда болуп келди, бүгүн да бул маселе өзгөчө көңүл буруп талдоого муктаж. Анткени философиялык өңүттө жаш адамдын социумдагы ордун, жаштык курактын онтогенези менен социогенезин жана жаштыкты социалдык-философиялык категория катары илимий талдоо жүргүзүү заманбап илимдеги орду толбогон, маңызы ачылбаган маселе экендиги талашсыз. Ушундан улам ааламдашкан коомдо жаштыктын маани-маңызын, анын коомдун өнүгүүсүндө субъект жана инновациялык потенциал катары талдоого алуу изилдөөнүн актуалдуулугун тастыктайт. Коомдук мамилелердин трансформацияланышы менен жаш адамдардын кызыгуулары менен баалуулуктары кайсы багытка бурулду, жаңы шарттарга экономикалык жана психологиялык адаптацияланышынын деңгээли, салттык маданият менен модернизацияланган баалуулуктардын ортосундагы карым-катнашында жаштар эмнеге басым жасады, жаштардын тез темп менен өсүп жаткан өздүк аң сезими менен өзүн-өзү аңдап билүүсүнүн өзгөчөлүгү кайсы, жаштардын коомдук болмуштун өзгөчө түрдөгү субъектиси жана социалдык баалуулугу, позитивдүү өзгөрүүлөрүнүн фактору катары болуусунун маңызы эмнеде деген маселеге социалдык-философиялык изилдөө жүргүзүү теманын актуалдуулугу болуп саналат.

Илимий жана практикалык мааниде караганда заманбап коом трансформацияланган жана өзгөрүүгө барган реалдуулук катары өзүн көрсөттү. Советтик мезгилдеги пландуу өнүгүүдөн базар экономикасына өткөн учурда жаш адамдардын турмуш шартынын өзгөрүү процесси жүрдү. Социалдык-экономикалык, саясий, коммуникативдик, руханий жана башка мамилелердин өзгөрүшү менен жаштардын баалуулук ориентациясынын, ишмердүүлүгүнүн, кызыкчылыктарынын жана идеалдарынын тутумун изилдөө зарылдык катары келип чыкты. Жаш адамдар, бир жагынан, социалдык топ катары коомдун тутумуна биригип жана интеграцияланып, кайра өндүрүү процессине катышып, ээлеген орду жана ролу аркылуу субъект катары көрүнсө, экинчиден, турмуштук тажрыйбаны, карым-катнашты өзүнө алып, инновациялык күч-кубатын ишке ашыруу аркылуу муундар тарабынан калтырылган болмуш чындыгын кайра түзүп же өнүктүрүп келген куруучу, жаңыртуучу активдүү топ болуп саналат. Натыйжада, жаштар коомдун социалдык-экономикалык күч-кубатынын андан ары өнүгүүсүнүн себепкери катары өзгөчө статуска ээ болот.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, негизги илимий программалар (долбоорлор), окуу жана илимий мекемелер тарабынан жүргүзүлүүчү фундаменталдык изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациялык иштин темасы Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын тармактык программасына, А.А.Алтымышбаев атындагы Философия институтунун тематикалык планына кирет.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн негизги максаты – жаштар жана аны менен байланышкан маселелерге илимий-гносеологиялык негизде социалдык-философиялык талдоо жүргүзүү. Ушул максатты ишке ашыруу үчүн төмөндөгүдөй милдеттер коюлду:

- изилдөөнүн темасына байланыштуу адабияттарга талдоо жүргүзүү;
- “жаштар” жана “жаштык” түшүнүктөрүнүн маани-маңызына логикалык экспликация жасоо;
- жаштык маселесине логикалык-методологиялык анализ жүргүзүү;
- кыргыздардын дүйнөтаанымындагы жаштык маселесинин традициясын жана инновациясын изилдөө;
- ааламдашкан коомдун өнүгүү шартындагы жаштардын баалуулук ориентациясын талдоого алуу;
- заманбап коомдогу жаштардын өзүн-өзү аныктоо маселесин изилдөө;
- жаштарды социалдык коргоонун мазмундук жактан өнүгүүсүнө талдоо жүргүзүү.

Диссертациялык иштин негизги илимий жаңылыгы. Диссертацияда социалдык-философиялык өнүктө алгачкылардан болуп

жаштык маселесине системалуу социалдык-философиялык талдоо жасалды. Ошондой эле төмөндөгүлөр да изилдөөнүн жаңылыгы болуп эсептелет:

- жаштык маселесине карата социалдык-философиялык өңүттө караган адабияттарга талдоо жүргүзүлдү;
- “жаштар” жана “жаштык” түшүнүктөрүнүн маани-маңызына логикалык экспликация жасалды;
- жаштык маселесине логикалык-методологиялык изилдөө жүргүзүлдү;
- кыргыздардын дүйнөтаанымындагы жаштык маселесинин традициясы жана инновациясы изилдөөгө алынды;
- ааламдашкан коомдун өнүгүү шартындагы жаштардын баалуулук ориентациясы талдоого алынды;
- заманбап коомдогу жаштардын өзүн-өзү аныктоо маселеси изилденди;
- жаштарды социалдык коргоонун мазмунуна талдоо жүргүзүлдү.

Алынган натыйжалардын теориялык жана практикалык маанилүүлүгү. Диссертациянын теориялык жыйынтыктары жаштар философиясынын өнүгүүсүнө белгилүү бир деңгээлде теориялык-методологиялык негиз боло алат. Диссертациядагы жыйынтыктар социалдык философияда, философия тарыхында, этика, эстетика, кыргыз философиясы, социалдык иштер боюнча курстарда негиз катары пайдаланууга болот. Изилдөөнүн натыйжасында алынган жыйынтыктардын жоболорун жаштарды инсан катары калыптандырууда, социалдык-демографиялык жактан стратегиялык пландарды иштеп чыгууда, Кыргыз Республикасындагы жаштар концепциясын ишке ашырууда колдонууга болот.

Коргоого сунуш кылынган негизги жоболор. Жаштык маселесине социалдык-философиялык изилдөө жүргүзүүнүн натыйжасында төмөнкү жоболор коргоого сунуш кылынат:

1. Жаштар маселеси советтик, советтик доордон кийинки, чет элдик жана ата мекендик изилдөөнүн объектиси катары талдоо жүргүзүлүп, коомдогу адам жана жаштарга байланыштуу маселелер, жаштардын социалдашуусунун жолдору, социалдык ролдорду аткаруусу, субмаданияты, жаштардын социалдык керектөөлөрү, билим берүү, эмгек ишмердүүлүгү, эс алуусу, муундар аралык жана муун ичиндеги байланышы, жаштардын керектөөлөрү каралган. Бирок социалдык философиянын алкагында, анын ичинде, кыргыз философиясында комплекстүү изилдөөгө алынбаган.
2. Жаштарды социалдык-демографиялык топ катары изилдөөлөрдү жүргүзүү, алардын социалдык ролун аныктоо, түшүнүк-категориялык контексте жана проблемалык талаада жаштык болмушун илимий талдоого алуу – жаштык маселеси. Жаштар – маани-маңызы, мазмун-формасы жагынан бир нече илимди интеграциялаган, комплекстүү изилдөөнү талап кылган феномен. Физиологиялык, психологиялык социалдык жактан жетилүү жолун басып, өзүн-өзү таануу, өзүн-өзү актуалдаштыруу жана ишке

ашыруу жүрүп, жекелигин, өзгөчөлүгүн андап билген жана инсан катары калыптанып, социалдык жоопкерчиликти алган жаш адамдар. Жаштар жөнүндөгү дисциплиналар аралык илим – ювенология – жаш адамдардын курактык жактан өзгөчөлүгүн, социумдагы ордун, социалдык ролдорду аткаруусун жана инсандыгын изилдейт.

3. Жаштык – социалдык жактан жетилүү процессин башынан өткөрүп жаткан жаш адамдардын “боз улан”, “бозой”, “селки”, “жигит” мезгили. Өз алдынча жашоого: билим алууга, эмгектенүүгө, социалдык-экономикалык, саясий-маданий ишмердүүлүккө өзүн арнаган, өзүн-өзү актуалдаштыруунун, өзүн-өзү реализациялоонун онто-социогенетикалык этабы. Жаштык жаш адамдардын кыймылдуу, мобилдүү жана өзгөрүлмөлүү реалдуулугунун белгилүү этабын чагылдырган социалдык философиянын категориясы. Жаштык жөнүндөгү көз караштар, ой корутундулар байыртадан баштап бүгүнкү күнгө чейин улам жаңы идеялар менен толукталып диалектикалык өнүгүүдө жүрүп отурду.

4. Кыргыз элинин социомаданий өнүгүүсүндө жаштар курактык мүнөздөмөлөрдүн жыйындысы, социалдык абалдын өзгөчөлүктөрү жана алар тарабынан шартталган башка социалдык-психологиялык касиеттери менен аныкталып, “ата-бала”, “эне-бала” диадасында өзгөчө социалдык-демографиялык топ катары мамиле жасалган. Кыргыздардын жаштар жана жаштык жөнүндөгү терең маани-маңыздуу ойлору “Манас” эпосу баштаган баатырдык жана турмуштук эпостордо, уламыш-жомоктордо, макал-лакаптарда, табышмак менен жанылмачтарда, элдик ырларда “улуу-кичүү”, “жаш-кары” дилеммасында жаш адамдар менен улуу муундун, бала менен ата-эненин айырмачылыгын көрсөткөн жана жаштардын иш-аракетин, коомдогу ордун баалап, өзгөчөлөнгөн жандар экендигин чагылдырат.

Легендарлуу ойчулдардын, Жусуп Баласагын менен Махмуд Кашгаринин, элдик акындар менен заманбап ойчулдардын дүйнөтаанымындагы жаштык жана жаштар жөнүндөгү ойлору – традиция менен новациянын логикалык биримдиги.

5. Жаштардын баалуулуктарга багытталуусу – бул улан-кыздардын ишенимдеринин, турмуштук принциптеринин, көз караштарынын калыптануусу жана социалдык жактан жетилүү жолунда баалуу, кымбат, асыл деп билингендерге жетүүгө багытталган ишмердүүлүгү. Жаш адамдардын социалдашуусу коомдук баалуулуктарга багытталуусу менен коштолот. Үй-бүлө куруу, жумуш менен камсыз болуу, ийгиликке жетишүү жеке иш аракеттеринин натыйжасынын индикатору жана өмүрдүн багытталышы. “Нике-үй-бүлө-наристе” диалектикалык байланыштагы парадигма катары жаштардын дүйнөтаанымынын калыптануусунда никенин расмийлигин, үй-бүлөнүн салттуулугун, наристени дүйнөгө алып келүүнүн салттуулугун далилдеген үчилтик.

6. Өзүн аныктоо – жаш адамдын социумдагы ордун билүүсү; жеке кызыкчылыктары менен керектөөлөрүнө ылайык өзүн аңдап түшүнүүсү; жөндөмдүүлүгү менен талантынын натыйжасында социалдык болмуштагы социалдык ролунун чагылышы. Өзүн аныктоо – адам жашоосунун тигил же бул кырдаалына жараша өзүнүн жеке позициясын, максатын, ага жетүүнүн каражаттарын тандоосунун жолу жана аны ишке ашыруу процесси.

Өзүн көрсөтүү жана өзүн ишке ашыруу жаш адамдын жекелигин аныктоосунун жолу. Өзүн көрсөтүү – бул адамдын жамаатта, үй-бүлөдө, социалдык чөйрөдө руханий же материалдык баалуулуктарды жаратууда адамдын Менинин чагылышы, өзүн көрсөтүүнүн мүмкүнчүлүгү. Өзүн ишке ашыруу – жаштардын жашоосундагы стратегиясы менен тактикасы аркылуу өзүнүн каалоолору менен үмүт-тилегинин аткарылышы жана максатына жетүүсү.

7. Жаштарды социалдык жактан коргоо – жетишээрлик турмуш шарттарын камсыздоодогу коомдук иш аракеттердин тутуму; мамлекет тарабынан алар үчүн зарыл болгон чөйрөнү түзүү, улан-кыздардын саламаттыгы үчүн чараларды көрүү, эне-баланы коргоо, жаш үй-бүлөгө камкордук көрүү, жумуш менен камсыз кылуу жана эмгек акыны жөнгө салуу, турак-жай менен камсыздоо. Социалдык жактан камсыздоодо “коом-жаштар” өз ара карым-катнаштагы, диалектикалык байланыштагы бүтүндүк катары кабылдоо зарыл. Улан-кыздардын күч-кубатын, ар намысын өстүрүү үчүн шарттарды түзүү, интеллектин өстүрүү, билим берүү, гумандуулукка тарбиялоо, улуттук нарктын баалуулуктарын калыптандыруу саясатын жүргүзүү – социалдык жактан камкордуктун мазмунун чагылдырат.

Кыргыздар жаштарды, улан-кыздарды, жаш үй-бүлөлөрдү социалдык коргоо жана камсыздоо чараларын жүргүзүп, жаш жубайларга “Ак өргөө” көтөрүшкөн. Уул-кыздарга “энчи” берип келечектеги жашоосунун бакубат болушуна камкордук көргөн. Ал эми заманбап кыргыз коомунда жаштарды социалдык коргоонун мамлекеттик программалары ишке ашырылууда.

Диссертанттын жеке салымы. Диссертацияда изилдөөнүн негизги жыйынтыктары жана тыянактары изденүүчүнүн жеке өзү иликтеген эмгеги катары эсептелет. Илимий-концептуалдык талдоонун негизинде алынган натыйжалары жана тыянактары изденүүчүнүн жаштык маселесин социалдык-философиялык изилдөө багытына киргизген жеке салымы болуп саналат.

Диссертациянын жыйынтыктарын апробациялоо.

Диссертациянын негизги жоболору ар түрдүү илимий конференциялардын материалдарында, илимий басылмаларда (2014-2023-ж.) публикацияланган. ЖАМУнун жарчысы (2014-жыл №1 (28), 2023-жыл. № S2 (55)), Дастанда калган өмүр. Б 2015., ОшМУнун жарчысы (2015-жыл 2-чыгарылыш, №4), «Известия ВУЗов Кыргызстана» (2015-жыл №12, 2021-жыл №6), Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана (2017-

жыл №3, 2022-жыл №3), Национальная академия наук Кыргызской Республики, Институт философии и политико-правовых исследований. Гуманитарные науки. (2015-жыл, выпуск 21), Түрк элдеринин философиялык мурасы. (2018-жыл), Республикалык илимий-практикалык конференциянын материалдарынын жыйнагы. (2022-жыл), Э.Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы (2022-жыл, №4), Environmental Footprints and Eco-Design of Products and Processes, (2023, Part F1766), «Universum: общественные науки» (2024-жыл, 1 чыгарылыш (104)). Ошондой эле жогорку окуу жайында окулган лекцияларда, атайын курстарда апробацияланды.

Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда чагылдырылышынын толуктугу

Иштин негизги илимий натыйжалары 9 илимий макалада, анын ичинен 1 чет элдик басылмаларда жарыяланган.

Диссертациянын структурасы жана көлөмү. Диссертациялык иштин түзүмү максатына жана милдеттерине ылайык коюлган маселелер логикалык ырааттуулукта чечүү менен аныкталат. Диссертация киришүүдөн, 7 бөлүктү камтыган 3 баптан, корутунду бөлүгүнөн жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат. Диссертациянын жалпы көлөмү 152 бетти түзөт (библиографиялык тизмеден тышкары). Колдонулган адабияттар 333 турат.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө диссертациянын темасынын актуалдуулугу негизделип, анын изилдөө иштери менен байланышы ачылат, максаттары жана милдеттери аныкталат, илимий жаңылыгы, алынган натыйжалардын практикалык мааниси, коргоого сунушталган негизги жоболор, изденүүчүнүн жеке салымы, иштин апробацияланышы, изилдөөнүн натыйжалары, диссертациянын түзүмү жана көлөмү берилет.

“Жаштар маселесин изилдөөнүн логикалык-философиялык реконструкциясы” деп аталган биринчи бапта жаштар социалдык-философиялык изилдөөнүн объектиси анализденет жана “жаштар” жана “жаштык” түшүнүктөрүнүн маани-маңызы талдоого алынат.

“Жаштар – социалдык-философиялык изилдөөнүн объектиси катары” деген биринчи параграфта “жаштык” жана “жаштар” түшүнүктөрүнө карата социология, психология, философия илиминде бир нече фундаменталдуу изилдөөлөр бар экендиги белгиленди. Алардын негизги багыты катары социалдык-философиялык өнүктөгү изилдөөлөр экендиги белгилүү болду. Алсак В.П.Тугаринов, В.П.Рожин, В.Г.Афанасьев, Ю.К.Плетников, А.К.Уледов, В.С.Барулин, В.С.Степиндин эмгектери коомдогу адам жана жаштарга байланыштуу маселелер талдоого алат. Социологияда жаштарды субманият менен байланыштуу изилдеген И.С.Кон, В.Т.Лисовский, К.Манхейм, В.И.Чупров, Ю.А.Зубок, Т.И.Яковчуктун эмгектери жаштардын социалдашуу маселесин изилдөө

багытын өнүктүрөт. Г.Шельский, К.Манхейм, И.М.Ильинский А.И.Ковалева, В.А.Луков жана М.Реут, В.В.Касьянов, Н.С.Слепцов, Л.В.Ревенко, Е.Ю.Бикметов, В.П.Воробьев, П.Ф.Кравчук менен Ю.Ю.Шкарина, Е.А.Омельченко, И.В.Бестужев-Лада, Э.Эриксон, Ф.Тенбрук. В.Фридрих, Л.Биски, Б.Бертрам, В.Герт, К.Штарке, А.Пинтер жаштар изилдөөнүн негизги предмети экендигин ырасташат.

Советтик изилдөөчүлөр С.Н.Иконникова, М.Титма, И.С.Кон В.Н.Шубкин, Д.Л.Константиновский, В.Т.Лисовский, А.В.Дмитриев В.А.Луковдун, В.А.Сибирев менен Н.А.Головиндин, О.И.Карпухиндин, В.В.Морозов менен А.П.Скробовдун, М.Марковичтин эмгектери белгилүү болот. XX кылымдын 90-жылдарында бир топ изилдөөлөр жаштык жана жаштар категориясын түрдүү аспекте изилдөөнү улантат. Алардын катарында И.А.Сурина, Н.Я.Голубкова, Л.М.Митина, Г.Н.Соколова, А.С.Запесоцкий, В.Я.Суртаев, Л.Яковлев, П.И.Бабочкин, Ю.Г.Волков менен И.И.Гуськов, В.С.Поликарпов, Б.А.Ручкин, В.А.Родионов, А.В.Пыжиков, Ю.А.Васильчук, Л.Г.Олех, Ф.Л.Гайсин, С.Н.Поздеева турат. Ал эми Кыргызстандагы социалдык-философиялык изилдөөлөрдө жаштар маселесине тигил же бул аспектиде жаштар маселесине кайрылган эмгектер катары А.Табалдиев, Р.Ачылова, К.А.Ажибекова М.М.Эдилова, Г.С.Токоева, С.О.Жунушова менен Н.Казак кызын белгилеп кетүү маанилүү.

Натыйжада, жаштар социалдык демографиялык топ катары жана жаштык философиянын белгилүү категориясы философиялык өңүттө талдоо зарылдыгы белгиленди. Кыргыз философиясында жаштарга карата комплекстүү изилдөөлөр жүргүзүлбөгөн жана ааламдашкан коомдо жаштыкты өзгөчө феномен катары кароо маанилүү.

“Жаштар” жана “жаштык” түшүнүктөрүнүн логикалык экспликациясы” аталыштагы экинчи параграфында “жаштык” жана “жаштар” түшүнүгүнүн маани-маңызына, жаш адамдардын курактык өзгөчөлүгүнө жана “жаштык” категориясынын философиялык интерпретацияланышы илимий негизде ачылып берилди.

Социалдык-демографиялык топтордун ичинен жаштарга карата изилдөөлөрдү жүргүзүү, алардын социалдык ролун аныктоо, түшүнүк-категориялык контексте жана проблемалык талаада жаштык болмушун илимий талдоого алуу ювенологиянын бир багыты. Жаштык – социалдык философиянын категориясы, ал эми жаштык тууралуу окууну жаштык философиясы деп айтууга болот. Анткени бул илимдин алкагында жаштык түшүнүк катары маани-маңызы ачылат, жаш адамдын өспүрүм курактан кийинки жетилген мезгилин изилдөө жүрөт. Жаштык – социалдык жактан жетилүү процессин башынан өткөрүп жаткан, мобилдүү жана өзгөрүлмөлүү билимге, эмгекке, социалдык-экономикалык, коомдук-саясий турмушка активдүү катышкан, өзүн-өзү өнүктүргөн, өзүн-өзү ишке ашырууга барган адам болмушунун мезгили.

Социалдык жактан жетилүү – бул индивидуалдык-физиологиялык, психологиялык, социалдык-маданий жактан адамдын калыптануусу. Ал адам жашоосунун белгилүү бир этабында өзүн-өзү таануу, өзүн-өзү көрсөтүү жана өзүнүн жөндөмдүүлүктөрүн ишке ашыруу катары көрүнөт жана коомго социалдашуусунун жыйынтыгын билдирет.

14-15 жаштагы өспүрүмдөн – 30-35 жашка чейинки курак жетилген мезгил катары каралат. Бул учурдун эң башкы айырмалоочу белгиси – улууларды тууроо, алардын жолун улоо, жаңы бир нерсени жаратуу, ата-энесинде болбогон жакшы нерселерди пайда кылуу, турмуштук тажрыйбага ээ болуу. Бул чыгармачылык өнүгүүнүн эң жогорку чеги. Өзгөчө маанилүү курак, алар менен эсептешүү зарыл.

Жаштар түшүнүгү жаштыктан айырмаланат. Жаштар – коомдогу социалдык-демографиялык топ; коомдун социалдык тутумунда аткарган кызматы, социалдык ролу боюнча өзгөчөлөнгөн адамдардын бөлүгү.

Жаштар – социалдык-маданий өзгөчөлүктөргө ээ болгон, коомдун турмушунда көз караштарынын ар түрдүүлүгү, жаңычылыкты тез кабылдаган, өзгөрүүгө ийкемдүү, кыймылдуу жана мобилдүү жаш адамдар. Алар аң сезими, дүйнө кабылдоосу жагынан айырмаланган, прогрессивдүү, айрым учурда, калыптанган стереотиптерден тышкары ойломго ээ болгон адамдар.

Экинчиден, жаштар ишмердиги жагынан айырмаланган чоң топ. Алар эмгекке жарамдуу, жаңыны жараткан, же алдыңкы практикалык ишмердикке ээ болгон, өзүнүн акыл жана күч эмгегин сарптаган жаш адамдар. Күч-кубаты жагынан жогорку, жаңыны жаратуучулар, чоң идеялардын берген жана аны ишке ашырган жаратмандар.

Жаштар жана алардын мууну тууралуу илимий изилдөөлөрдө бир муундун убактысын 15-20 жыл катары эсептешет. Алар жашоого карата көз караштары, өздөрүнө гана таандык ой жүгүртүүлөрү менен айырмаланат. Заманбап коомду альфа муунунун доору деп айтышууда. Бул мезгилде төрөлгөндөр маалымат технологияларына өтө жакын, кызыгуулары жогору, өз алдынча билим алганга кызыкдар болгон жаш адамдар. Алар интернет желесинин активдүү катышуучулары, өз алдынча интернеттеги тиркемеге өзүнүн маалыматтарын жайгаштырган активдүү жаштар. Ал турсун блогер жана интернет аркылуу товар сатууга активдүү катышкан, жеке гаджеттерин түзүп алууга жетишкен жандар болуп эсептелет.

Ааламдашуу процессинен улам келип чыккан элдин турмуш-тиричилигинин бардык сферасында кулачын жайган коомдогу жаңы психологиялык-нравалык атмосфера коомдук аң сезимге да таасирин тийгизди. Мындай өзгөрүүлөр жаштардын өзгөчө субмаданиятынын пайда болушуна алып келди. Жаштар кандай гана маалымат технологияларын өздөштүрбөсүн салттуулукту, тарыхый-маданий баалуулуктарды өздөштүрүүнү колго алуусу зарыл.

Демек, философиялык мааниде жаштар маселеси – бул жаш адамдардын болмушун изилдөө. Алардын курактык жактан өзгөчөлүгүн коомдук болмуштагы ордун жана ролун, социалдык ролдорду аткаруусу жана инсан катары өзүн көрсөтүүсүн изилдөө болуп саналат.

“Социалдык-философиялык дискурстун чегинде жаштар маселесин изилдөөнүн теориялык-методологиялык негиздери” деп аталган экинчи бапта жаштар маселесин изилдөөнүн логикалык-методологиялык анализи, кыргыздардын дүйнөтаанымындагы жаштар маселесинин традициясы жана инновациясы талдоого алынды.

Ааламдашуу процессинин жүрүшүнө жараша коомдун модернизацияланып жаткан шарттарында жаштык жана жаштар маселесин талдоого алууда изилдөөнүн теориялык-методологиялык негизи катары коомдун социомаданий жана социалдык-демографиялык маселесин изилдөө менен байланышкан түрдүү методдор, принциптер жана методологиялык жоболору негизделген. Экинчи баптын **“Жаштар маселесинин логикалык-методологиялык анализи”** аталган биринчи параграфында “жаштар” “жаштык” маселесинин маани-маңызына социалдык-философиялык анализ жасалды.

Изилдөөнүн объектиси жаштар маселесине философиялык өңүттө илимий изилдөө жүргүзүү болуп саналат.

Изилдөөнүн предмети – жаштар маселесинин маани-маңызына социалдык-философиялык анализ жүргүзүлдү.

Бул параграфта изилдөөнүн максатына жана коюлган милдеттерге байланыштуу изилдөөнүн методдору жана методологиясы аныкталды. Ааламдашуу процессинин жүрүшүнө жараша коомдун модернизацияланып жаткан шарттарында жаштык жана жаштар маселесин талдоого алууда изилдөөнүн теориялык-методологиялык негизи катары коомдун социомаданий жана социалдык-демографиялык маселесин изилдөө менен байланышкан түрдүү методдор, принциптер жана методология колдонулду.

Коюлган милдеттерди чечүүдө диссертациянын жалпы методологиялык негизи катары диалектикалык метод жаштык категориясынын маани-маңызын, анын социалдык-философиядагы өнүгүү жолдорун изилдөөдө колдонулду. Автор тарабынан социалдык кубулуштарды жана процесстерди диалектикалык түшүнүүнүн негизинде турган тарыхыйлуулук; абстрактуулуктан конкреттүүлүккө өтүү; жаштар маселесине карата комплекстүү мамиле жасоо, бүтүндүк жана системалуулук принциптери колдонулду.

Структуралык-функционалдык анализ жүргүзүү ыкмасы жаштык жана жаштар категорияларынын мазмундук жагын ачууда, айрыкча жаштардын социалдык-демографиялык топ катары изилдөөдө негиз болду.

Жаш адамдын инсандыгынын калыптанышын, социомаданий баалуулуктарды өздөштүрүүсүндөгү өтүшүүчүлүгүн талдоого алууда логикалуулук, институционалдык ыкма да маанилүү роль ойноду.

Жаш адамды изилдөөдө советтик жана батыш европалык изилдөөлөрдү талдоодо компаративистика (салыштырма анализ) ыкмасы колдонулду.

Диссертациялык ишти жазуунун методологиясы катары илимий таанымдагы классикалык изилдөөлөр жана теориялык-методологиялык эмгектер колдонулду.

Өткөн мезгилдеги жана заманбап философиялык багыттарда жана окууларда белгилүү болгон классикалык эмгектер теориялык негиз катары колдонулду. Байыркы доордогу ойчулдар, орто кылымдардагы философиялык эмгектер, заманбап доордогу философтордун эмгектери теориялык-методологиялык негиз боло алды. Алсак, байыркы доордогу философтор Платон, Аристотель, Кун фу цы, орто кылымдардагы Европа философиясы, Чыгыш Перипатетикасынын өкүлдөрү Аль Фараби, Ибн Сина, жаңы жана соңку жаңы доордогу философтордун эмгектери белгилүү деңгээлде теориялык негиз боло алды.

Изилдөөнүн жүрүшүндө жаштык куракты жана жаштар категориясын талдоого алууда индуктивдүү жана дедуктивдүү методдор да чоң роль ойноду. Индуктивдүү методду пайдаланууда XVII кылымдагы Ф.Бэкон, Рене Декарт ж.б. философтордун эмгектеринин ролу чоң. Р.Мертон, В.И.Кузнецов, Е.А.Кансиярованын, Н.А.Бурханованын адаптациялык мамиле жасоо идеялары колдонулуп, жаштардын адаптациялык ишмердигинин негизинде субмаданияттык типтеги жаштар уюмдарынын келип чыгуусу жөнүндөгү көз караштары каралды.

Жаштарды коомдун активдүү, кыймылдуу социалдык тобу катары изилдөөдө Г.Гегель, К.Маркс, Ф.Энгельс, Э.Г.Юдин, В.Н.Садовский, И.В.Блауберг тарабынан иштелип чыккан ишмер мамиле жасоо принциби (принцип деятельностиного подхода), системдүү изилдөөлөрдүн методологиясы колдонулду.

Жаштардын инсан катары калыптануусун талдоого алууда советтик философтор И.А.Ильин, В.С.Соловьев, Н.А.Бердяев, С.Л.Франк ж.б. эмгектери инсандын социалдык-руханий табиятын изилдөө методологиясы да маанилүү роль ойноду.

Жаштык категориясы жана жаштар менен байланышкан социомаданий процесстерди талдоого алууда В.С.Барулин, К.Манхейм, И.С.Кон, В.Т.Лисовский, И.М.Ильинский, Ю.Р.Вишневский, Ю.Г.Волков, И.И. Гуськов, В.С.Поликарпов эмгектерине таяндык. И.А.Ильин менен С.Л.Франк жана Н.О.Лосский, Э.В.Ильенков, Ю.П.Андреевдин эмгектери жаштарды социалдык топ катары кароодо жана жаштар маселеси менен байланышкан изилдөөлөрдү жүргүзүүдө методологиялык негиз боло алды.

К.Поппер, И.Лакатос, Т.Кун, Мишель Фуконун эмгектери жаштык маселесине тарыхый-эпистемологиялык талдоо жүргүзүүдө методологиялык негиз катары кабыл алынды.

Диссертациялык ишти жазууда кыргыз философиясы жана Кыргызстанда жүргүзүлгөн илимий изилдөөлөрдүн жыйынтыгы боюнча теориялык-методологиялык маанидеги эмгектер колдонулду. Онтологиялык жана гносеологиялык багытта О.Тогусаков, А.Салиев А.Брудный, М.Жумагулов, Ж.Бокошов, А.И.Исмаилов, Ш.М.Ниязалиев, Р.Д.Стамова, М.М.Амердинова, А.Айтбаев, К.Сариева жана башка окумуштуулардын эмгектери методологиялык негиз болду.

Жаштардын аң сезиминин калыптанышы, баалуулуктарды өздөштүрүүсү жөнүндөгү маселелерди кароодо А.Брудныйдын А.Исмаиловдун, Ш.Ниязалиевдин, М.Амердинованын, Н.Саралаевдин, Р.Стамованын, А.Бекбоевдин эмгектери методологиялык негиз боло алды. Жаштарды социалдык-демографиялык топ катары жана жаштык категориясын изилдөөдө Н.Саралаев, А.Бекбоевдин логикалык-гносеологиялык багыттагы эмгектери чоң мааниге ээ болду. А.Алтмышбаевдин, Б.Аманалиевдин А.Табалдиевдин, А.Ч.Какеевдин, Ы.Мукасовдун, Т.Аскаровдун, Ш.Акмолдоеванын, Р.Ачыловнын, Э.К.Шарипованын, М.Эдилованын, К.Сариеванын, Г.Токоеванын, К.Исаковдун Г.Ботоканованын, Ө.Козубаевдин эмгектери социалдык-философиялык багыттагы теориялык-методологиялык негиз катары каралды. Адеп-ахлак жана эстетикалык баалуулуктар менен байланыштуу изилдөөлөрдү Н.К.Кулматов, Ж.Т.Уметалиева, Ж.К.Урманбетова, Р.Аманова, ж.б. жүргүзүп, жаштык феноменинин социалдык-философиялык маани-маңызын ачып берүүдө, жаштарды элдик баалуулуктардын негизинде калыптандыруу маселесин изилдөөдө теориялык-методологиялык ролду аткарды.

Изилдөөнүн эмпирикалык негизи катары жаштар маселесине арналган расмий документтер, стратегиялык өнүктүрүү программасы, кыргыз элинин руханий мурасы түздү.

“Кыргыздардын дүйнөтаанымындагы жаштар маселесинин традициясы жана инновациясы” аталыштагы экинчи параграфта кыргыз элинин дүйнөтаанымында улан-кыздарга жана жаштык категориясына карата кыргыздардын көз караштарынын өзгөчөлүгү менен жалпылыгы, мазмуну жана формасы талдоого алынды.

Жаштарга кайсы доордо болбосун баалуулуктарды алып жүрүүчү жана өнүктүрүүчү катары үмүт менен карап, ишеним артышкан. Ошондуктан, жаштар курактык мүнөздөмөлөрдүн жыйындысы, социалдык абалдын өзгөчөлүктөрү жана алар тарабынан шартталган башка социалдык-психологиялык касиеттери менен аныкталган социалдык-демографиялык топ.

Кыргыздардын тарыхый өнүгүүсүндө, коомдук түзүлүштүн калыптанышында, маданияттын өнүгүшүндө, социалдаштыруунун жүрүшүндө жаштар коомдогу өзгөчөлөнгөн катмар катары өзүн аныктап келген. “Манас” эпосу баштаган элдик эпостор, жомоктор, уламыштар, макал-лакаптар, табышмактар, “улуу-кичүү”, “жаш-кары” дилеммасында жаш адамдар менен улуу муундун, бала менен ата-эненин айырмачылыгын көрсөткөн жана жаштардын иш-аракетин, коомдогу ордун баалап, өзгөчөлөнгөн жандар экендигин көрсөтөт. “Жаш-кары” дилеммасы кыргыздын “Жашка – кызмат, карыга – урмат” деген макалында таасын чагылдырылат. Улуу муун, улгайган адам кадыр-барктын, сыйдын, жаштар иштин, эмгектин ээси, коомдогу материалдык жана руханий баалуулуктарды жаратуучу активдүү жандар, коомдук турмуштагы негизги өндүргүч күч.

Кыргыздардын баатырдык эпосу “Манаста” адам курагынын түрдүү баскычтары антропологиялык өңүттө чагылдырылат. Алсак, Бакайдын образы улгайган адамдын, насаатчынын, даанышмандын, Манас жаштыктын, күч-кубаттуулуктун жана айкөлдүктүн чагылдырылышы. Бакай акыл менен билимдин, насаатчы-тарбиячынын көрүнүшү болсо, Манас жаш адамдын, күжүрмөн жаратуучунун, активдүү куруучунун, акыл менен күчтүн толук чагылдырылышы.

Жаштыктын маани маңызы, коомдогу орду тууралуу кеңири маалыматты берген чыгармалардын бир жанры – жомоктор. Алар “жашоо-турмушту, жан-жаныбарларды, адам менен жаратылыштын ортосундагы мамилелерди сыйкырдуу, кереметтүү кылып баяндаган философиялык көркөм чыгарма.

Элдик ырлар кеңири таралган руханий мурастын бир түрү, алардын мазмунунан жаштык куракка карата көз караштар даана байкалат. Байыртан бери алектенип келген мергенчилик, малчылык, дыйканчылык өндүү чарбачылыктын түрдүү формалары чагылдырылат. Кыргызда “Бекбекей”, “Шырылдаң”, “Селкинчек”, “Жарамазан” сыяктуу салттык жана чарбачылык ырлар негизинен жаштар тарабынан аткарылган.

Санат, насыят, терме ырлары жаштардын акылы, жүрүм-туруму менен байланышкан таанып-билүүчүлүк, этикалык-эстетикалык маанидеги көркөм чыгарма. Жаштарга өрнөк, үлгү, кеңеш берүүчү социалдык кызматты аткарган. Терме ырлары жашоонун ар кайсы кырдаалына карата ата-эне, кызуул, тарбия-билим, жакшы-жаман тууралуу жаралган.

Макал-лакаптар өзгөчө мааниге ээ болуп, кыска, образдуу терең философиялык ойду чагылдырган. Адам жашоосунун өзгөчө курактык мезгили болгон жаштык макал-лакаптарда кеңири баяндалат. Аларда адам акылы башкы баалуулук катары кабылданып, байыртан бери акылдуу болуу жаштардын интеллектуалдык жана социалдык жактан калыптангандыгын түшүндүргөн. Кыргыз элинде “Билимдүү болсоң озорсуң, билимсиз болсоң – осолсуң”, “Билими бар ар балээден кутулат, билими жок миң балээге

тутулат” – деп, билим адамдын болмушун чагылдырып турган реалдуулук катары айтып келишкен. Жаштарга карата: “Билимди элден изде, алтынды жерден изде” – деп жаштарды билим алууга, эмгектенүүгө чакырат. Жаштарды калыптандыруунун башкы жолу – эмгек.

Легендарлуу ойчулдардын дүйнөкарашында жашоо маңызы жана анын жашоого карата багытталышы эмпирикалык деңгээлде, турмуштук тажрыйбанын жүрүшү аркылуу интерпретацияланат. Алар акылмандыкка, сабырдуулукка, айкөлдүккө үндөгөн инсандар катары таанылган Асан-Кайгы, Толубай Сынчы, Санчы-Сынчы ж.б. ойчулдардын көз караштары жаштардын адеп-ахлак жактан калыптанышына чоң таасирин тийгизген. Алар адамды сүйүүгө, гумандуулукка, мээримдүүлүккө чакырат. Акылман ойчулдардын акыл-насааттары жамандык менен күрөшүүгө адилеттүүлүккө умтулууга, жалпы баарыга бирдей болгон жакшылыкка жетүүгө багыттайт.

Орто кылымдагы ойчулдар Ж.Баласагын жана М.Кашкаринин чыгармаларында да жаштарга карата ойлору чагылдырылат. Адамдын төрөлүшү, калыптанышы жана анын бул дүйнөдөн кетиши – табияттын мыйзамы. Киши жашоосу да болмуш баш ийген мыйзамдарга баш ийет. Адам төрөлгөндөн кийин балалык куракты өткөрөт. Балалык жаштыкка жол бошотот, ал улгайган куракка, андан кийин карылык келет. Жаштар инсан катары калыптанышы зарыл, андай калыптанган, жетилген адамды “киши” “эр” катары баалаган.

XVIII жана XIX кк. “заманчы” акындар Калыгул Бай уулу, Молдо Кылыч Шамыркан уулу, Арстанбек Буйлаш уулу жана элдик акындар Токтогул Сатылганов, Тоголок Молдо (Байымбет Абдрахманов), Барпы Алыкулов, Жеңижок ж.б. дүйнөтаанымында да жаштар маселеси орун табат.

Кыргыздын классик акыны А.Осмонов, доорубуздуң гуманист философу Ч.Айтматов жаштар маселесине терең философиялык маани берип чыгармаларында жаштыктын мазмунун ачууга жетишкен. Ч.Айтматов мындай дейт: “Жаштар – турмуштун өнүп келе жаткан жаңы күчү, адамзаттын жаңыланган мууну, коомдун ар түркүн милдеттерин жана негизги идеяларын улантып, өнүктүрүп, келечекке алып кетүүчү канат-бутагы. Өмүрдөн өз ордун издеген ар бир жаш, менимче, өз жолун, өз ролун мына ушундай тарыхый көз караш менен белгилеш керек” [Чыгармаларынын 8 томдук жыйнагы. – Т. 8. 7-б].

Үчүнчү бапта **“Заманбап социомаданий мейкиндиктеги жаштар”**. Учурдагы жаштар маселесинин баалуулуктарга багытталышы, өзүн-өзү аныктоосу жана жаштарды социалдык камсыздоонун маселелери изилденет.

“Ааламдашкан коомдун өнүгүү шартында жаштардын баалуулуктарга багытталышы” аттуу биринчи параграфында жаш адамдардын баалуулуктарга багытталышы, анын парадигмалары иликтенген.

Ааламдашкан коомдун жүрүшүндө жаштардын баалуулуктарга багытталышы же “баалуулук ориентациясы” деген түшүнүккө маани берүү

зарыл. “Баалуулук” дефинициясы социалдык философияда адам үчүн, маданий жактан шартталган туруктуу, маанилүү, барктуу социалдык жакшылык катары болгон нерселерди билебиз. Баалуулук конструкциялар абстрактуу түрдө болуп, ар дайым эле аң сезимдүү түрдө кабылдана бербейт, бирок жашоодо максат коюуда, ага жетүүнүн жолдорун тандоодо таасирин тийгизет.

Жаштардын баалуулуктарга багытталуусу – бул улан-кыздардын дүйнөтаанымынын калыптанышы, аларда негизги ишенимдердин, принциптердин, көз караштарынын калыптанышы жана социалдык жактан жетилүү жолунда баалуу, кымбат, асыл деп билингендерге жетүүгө карата багытталган ишмердүүлүгү. Жаш адамдардын социалдашуусу коомдук баалуулуктарга ориентация кылуусу менен коштолот.

Социалдык баалуулуктардын ичинен үй-бүлө эң башкы, маанилүү баалуулук болуп эсептелет. Жаш адамдын калыптануусунун жана өсүп жетилүүсүнүн башкы институту – үй-бүлө. Өспүрүмдөрдө жоопкерчилик, эмгекке болгон сүйүү, сабырдуулук жана башка сапаттарды калыптандыруу үй-бүлөдөн башталат.

Учурда үй-бүлө жаш адамдарга үй-бүлөлүк жашоо максаттарын, чогуу жашоону уюштуруу жолдорун, үй-бүлөдөгү баалуулуктарды сактоону жана улантууну мурастаган социалдык институт бойдон калуусу өтө маанилүү. Үй-бүлө баалуулуктары жалпы адамзаттык баалуулуктардан келип чыгат жана жашоону барктоого, ден соолукту сактоого, саламаттыгы үчүн кам көрүүгө, жеке ар намысын, ариетин коргоого үйрөнөт. Үй-бүлөдө карым-катнаштын маани-маңызы, жеке эркиндиги, чындыкка, бакытка, адеп-ахлакка болгон умтулуулары аныкталат. Адилеттикти, чынчылдыкты, сабырдуулукту калыптандыруу үй-бүлөдө коомдун жана жалпы адамзаттын талаптарына ылайык жүрөт.

Жумуш менен камсыз болуу жаш адамдын болмушундагы негизги жана маанилүү баалуулуктардан. Учурда жаштар эмгек рыногунда негизги фигура болуп эсептелет. Калктын демографиялык жактан өсүү темпинин төмөндөшү – жаштардын баалуулук ориентациясынын өзгөрүүсүнүн далили. Жаштардын эмгек рыногуна кирүүсү эрте жашынан эле башталууда. Көпчүлүгү окуу менен ишти айкалыштырышат.

Жаштар жетекчиден, иш берүүчүдөн азыраак көз каранды болгонду каалашат жана өз алдынча жаңычылдыкты киргизүүгө көбүрөөк аракет жасашат. Заманбап реалдуулук инновациялык технологияны жакшы өздөштүргөн муун экендигин тастыктады. Жаш адамдар – ийкемдүүлүгү, ар кандай новацияларга өтө тез барып, өзгөрүүгө бат кирүүчү коомдун социалдык катмары.

Ден соолугуна кам көрүү жалпы адамзаттын жашап турушундагы негизги жана жогорку баалуулук. Жаш адам ар дайым ден соолуктун, саламаттыктын чагылышы катары болуп келген. Жаштар дени сак, күч-

кубаттуу, дене түзүлүшү жагынан калыптанган, жан дүйнөсү таза жана саламаттыгы жагынан кайрат-күчүн тез калыбына келтирүүчү жандар. Жаш адамдын ден соолугуна кам көрүүсү, аны баалуулук катары кароосу, келечектеги бакубат өмүр сүрүүсүнүн негизи.

Сергек жашоо – бул ден соолукту сактоо, адамдын дене түзүлүшү жана руханий жактан шайкештиги үчүн багытталган адамдын ишмердиги. Мында “ишмердик” түшүнүгүнө маани берүү зарыл. Анткени жаштарды тарбиялоодо жашоонун өзү баалуулук экендигин жана жашоосунун узактыгы өзү каалагандай болуусу үчүн сергек жашоо образын ишмердик катары кабыл алуусу маанилүү.

Үчүнчү баптын “**Заманбап коомдогу жаштардын өзүн аныктоосу**” деп аталган экинчи параграфында жаш адамдардын өзүн аныктоосунун негизи катары алар жашап жаткан коомдун нормативдик-укуктук базасы жана аларга карата жүргүзүлүп жаткан саясат эсептелет. Бул бөлүктө жаштардын өзүн-өзү аныктоосунун базистик негиздери социалдык-экономикалык абалга талдоо жүргүзүү аркылуу маңызы ачылды.

Ааламдашкан коомдо жаштарда кээ бир баалуу идеалардын жоголуусуна, скептиктик көз караштардын пайда болуусуна (нигилизмдин күчөшүнө), кайдыгерликке, ишенбөөчүлүккө (апатияга), баалуулуктар системасынын төмөндөшүнө алып келет. Анткени баалуулуктар ар дайым өзгөрүп, дүйнөтааным жаңылануу абалында болот, бул өз кезегинде элдин адеп-ахлагынын жана рухунун нукуралыгынын төмөндөшүнө таасирин тийгизет.

Кыргыз Республикасында жаштарга карата ыраттуу саясат жүргүзүлүүдө. Туруктуу өнүгүү стратегиясын ишке ашыруу жана жаштардын билим алуусуна, саламаттыгынын чын болушуна камкордук көрүү жана жумуш менен камсыз кылуу, коомдук жана мамлекеттик турмушка активдүү аралашуусуна түрткү берүү максатында 2000-жыл КРнын Президентинин жарлыгы менен жаштар жана билим берүү жылы деп жарыяланган. Буга ылайык жаш адамдарда демократиялык маданиятты жана мекенчилдикти калыптандыруу, улуттук жана жалпы адамзаттык маданий мурастардын алкагында адеп-ахлак жана руханий жактан өнүктүрүү, жаштардын укуктарын жана эркиндиктерин сактоо, өзүн-өзү реализациялоого мүмкүндүк берүү, коомдун бардык чөйрөсүнө активдүү катышууну камсыздоо, таланттуу жаштарды колдоо сыяктуу маселелер приоритеттүү багыт катары аныкталган.

Жаш адамдын өзүн-өзү аныктоосу – бул адамдын социумдагы ордун билүүсү; андан өзүнүн жеке кызыкчылыктары менен керектөөлөрүнө ылайык өзүн аңдап түшүнүүсү; жөндөмдүүлүгү менен талантынын натыйжасында социалдык болмуштагы ролунун чагылышы.

Өзүн аныктоо – адам жашоосунун тигил же бул кырдаалына жараша өзүнүн жеке позициясын, максатын жана ага жетүүнүн каражаттарын

тандоосунун жолу жана аны ишке ашыруу процесси. Ал адамдын кесип тандоодо, эмгек ишмердүүлүгүндө, үй-бүлө курууда, өзүнүн максаты менен тилегинин ишке ашыруусунун чагылышы. Инсандык өзүн аныктоо – коом тарабынан салыштырмалуу түрдө иштелип чыккан критерийлерге ылайык инсандын өзүнүн калыптануусу жана аларга ылайык өзүн реализациялоосу.

Демек, өзүн аныктоо, өзүн таанып билүү жана өзүн ишке ашыруу менен байланышкан. Өзүн таанып билүү баалуулук-мазмундук мүнөзгө ээ болсо, өзүн ишке ашыруу реалдуу ишмердикте баалуулуктарды өзүнө алуу дегендикти билдирет. Өспүрүм же жаш курак мезгилинде ар бир адам жашоо тууралуу, адамзаттын алдында турган маселелер жөнүндө ой жүгүртөт. Анын ой жүгүртүүсү өзүн аныктоо процессинин жүрүп жаткандыгынын далили болуп саналат.

Өзүн-өзү аныктоодо тандоо чоң роль ойнойт. Тандоо – бул адамдын бир нече көп жактуу, көп вектордуу реалдуулуктан өзүнүн ордун табууга багытталуусу, аракеттенүүсү, өзүн көрүүсү, алга жылуусу. Адамда ар дайым көп жактуу жана көп варианттуу жолдорду тандоо мүмкүнчүлүгү болот. Жаш адамдын тандоосу биринчи кезекте кесип тандоодон көрүнөт.

Кесиптик жактан өзүн аныктоо – бул келечектеги кесибин өз алдынча, аң сезимдүү түрдө аңдап билген, өз эрки менен тандоо, уюштуруу, түзүү жана ишке ашыруу жолу. Бул психологдорду, педагогдорду, социологдорду, философторду ж.б. илимпоздорду өзүнө тарткан маселе.

Жаш адамдардын тандоосунун дагы бир жолу үй-бүлө куруудагы жубай тандоодон көрүнөт. Ар бир адам үй-бүлө куруу, жубай тандоо мүмкүндүгүнө ээ. Жаш адамдар өз каалоосу боюнча жубайлыкка барышат жана чогуу жашоону өткөрөт. Үй-бүлө куруу эки жаштын тең каалоосу аркылуу ишке ашат. Ошондуктан жаштар үй-бүлө курууда да жубайларды тандоо мүмкүндүгүнө ээ болушат.

Өзүн көрсөтүү (самовыражение) – бул адамдын коллективде, жамаатта, үй-бүлөдө, социалдык чөйрөдө руханий же материалдык баалуулуктарды жаратууда өзүнүн менин чагылдыруу. Адамдын курчап турган реалдуулукта өзүн көрсөтүү мүмкүнчүлүгү деп билүүгө болот.

Демек, жаштардын жеке Менинин калыптануусунун жана өзүн-өзү реализациялоого үйрөнүүсүнүн мектеби болуп учурда өспүрүмдөр менен жаштар уюмдары кала бермекчи. Жаштар көп учурда өз алдынча болууга, өзгөчөлөнүп көрүнүүгө умтулат. Алар өзүнүн курагындагылардан таасирленет, аларга окшош болууга умтулат жана жүрүм-туруму, карым-катнашынын стилине ээ болот. Өспүрүмдөрдүн жана жаштардын уюмдары илимий-техникалык, көркөм-эстетикалык, дене тарбиясын өстүрөт жана жөндөмдүүлүктөрү менен талантынын өсүшүнө мүмкүндүк берет.

Үчүнчү баптын **“Жаштарды социалдык жактан коргоонун мазмуну”** деп аталган үчүнчү параграфында жаштарды социалдык жактан камсыздоо маселеси философиялык талдоого алынды.

Коомдогу ар бир жаран өзүнө керектүү билимге жана кесипке ээ болгондон кийин кайсы бир социалдык топтун, таптын, эмгек жамаатынын, ар түрдүү коомдук-саясий уюмдардын, кесиптик бирликтердин мүчөсү болот. Ал коомдо материалдык жана руханий байлыктарды өндүрүүгө катышат. Бирок ар бир эле адам өз эмгеги менен же башка мыйзам аркылуу белгиленген жолдор менен өзүн же үй-бүлөсүн камсыздай албайт. Материалдык жактан жана башка жыргалчылык жагынан өзү каалаган максаттарга жете албай, татыктуу жашоону камсыздай албайт. Ушуга байланыштуу ар бир мамлекет өзүнүн жарандарынын жана бүтүндөй калкынын бакубат жашоосу үчүн, материалдык жактан абалын жакшыртуучу атайын иш-чараларды пландап, аны ишке ашыруунун жолун издейт.

Натыйжада ал мамлекет социалдык багыттагы өлкө катары белгилүү болот. Кыргыз Республикасы да ушул багытта саясатты жүргүзгөндүктөн социалдык деген атты алып жүрөт.

Калкты социалдык коргоонун башкы максаты катары үй-бүлөнүн жан башына орточо кирешеси жашоо минимумунан төмөн болгон учурда, экстремалдык шарттарда калкка материалдык жардам көрсөтүү жана калктын социалдык аялуу катмарынын базар экономикасынын шарттарына адаптацияланышына көмөктөшүү болуп саналат. Бул ар бир мамлекеттин социалдык саясатынын бир багыты катары атайын мыйзам менен бекемделет жана Эл аралык укуктук нормаларга негизделип жүргүзүлөт. Калктын мына ошондой аялуу катмарына жаштарды да кошууга болот.

Мамлекеттин жаштар маселеси аймактык өзгөчөлүктөргө байланыштуу ар түрдүү деңгээлде кабылданат. Мисалы, айыл жерлериндеги жаштардын маселеси шаар жаштары үчүн анчалык деле маанилүү болбошу мүмкүн. Ошондуктан жаштарды социалдык жактан коргоодо аймактык өзгөчөлүктөр эске алынат. Мамлекеттин социалдык жактан коргоосу шаарлардагы жана аймактардагы жаштардын өзгөчөлүктөрүн эске алып жүргүзүлүүсү зарыл.

Турак-жай маселеси жаштар жана жаш үй-бүлөлөр үчүн социалдык маселе болуп эсептелет. Көптөгөн жаш үй-бүлөлөр ушул жаатта мамлекет тарабынан колдоолорго муктаж.

Биздин өлкөдө жаштарды социалдык жактан коргоо оор турмуш шартында болгон жаш адамдарды колдоо менен гана чектелет. Ал эми жаш адамдардын социалдык-экономикалык жактан күч-кубаттуу болушу жана турмуштун оор шартына кептелбеш үчүн жаштарга алдын ала агартуучулук иштерди жүргүзүү зарыл.

Учурда жаштардын арасында менчикке карата мамилеси, жашоо деңгээли боюнча кескин айырмаланган тенденция кездешет. Базар экономикасынын шарттарына жараша жаштарга карата гана эмес, бүтүндөй калкты камсыздоону реформалоо зарыл экендигин жана социалдык кепилдиктерди кайра кароону мезгил өзү көрсөттү.

Жаштарды социалдык жактан коргоонун сферасы катары саламаттыкты сактоо, билим берүү, бош убактысы жана аны менен байланышкан эс алуусу эсептелет. Билим берүү жаштардын баалуулук ориентация системасына таасирин тийгизет.

Жаштарды социалдык жактан коргоонун дагы бир институту катары саламаттыкты сактоо эсептелет. Мамлекетте калктын саламаттыкты сактоонун негизги максаты катары дени сак, саламаттыгы бекем адамга жетишүү, жаш адамдын дене бою жагынан калыптанган, психикалык жактан туруктуу болушун калыптандырууну көздөйт.

Жаштардын бош убактысын жана эс алуусун уюштуруу жана алардын өздөрү тарабынан эс алуусунун өзгөчөлүктөрү мамлекет тарабынан колго алууну талап кылат. Анткени жаш адамдардын эс алуусу өзүнүн ординардуу эместиги жана керектөөлөрүнүн жогорулугу менен башка курактагы адамдардан айырмаланат. Маданий эс алуу чаралары белгилүү бир деңгээлде жаш адамдардын керектөөлөрүн канааттандырат жана инсандык өзүн-өзү ишке ашырууга мүмкүндүк ачат.

Жаштарды социалдык жактан камсыздоо жана социалдык коргоо жаатындагы иштер мазмундук жагынан кеңейип, динамикалык мүнөзгө ээ болууда. Жаштарды социалдык коргоо – бул мамлекеттин өнүгүү багытына жана социалдык-экономикалык деңгээлине жараша, ошол мамлекет тарабынан кепилденген минималдуу социалдык-экономикалык талаптарды камсыздоо, ар тараптуу өнүгүшү үчүн тарбиялоонун, билим берүүнүн, саламаттыгынын, бош убактысынын жана эс алуусунун жагымдуу шарттарын түзүү. Жаш адамдарды социалдык жактан коргоо социалдык-экономикалык жактан камсыздоо, камсыздандыруу, социалдык жардам сыяктуу компоненттерден турат.

КОРҮТҮНДҮ

Жаштар маселесин логикалык-гносеологиялык, социалдык-философиялык изилдөөнүн негизинде төмөндөгүдөй жыйынтыктарды чыгарууга болот:

1. Жаштар социалдык-философиялык изилдөөнүн объекти катары жалпы адамзаттык проблемалардын алкагында талдоого алынып, теориялык жана практикалык мааниге ээ болгон илимий эмгектер пайда болгон. Жаштарды субмаданият менен байланыштуу изилдеп, социалдык-демографиялык топ катары кароо, илимий-техникалык өнүгүүнүн шарттарында социалдашуусу, анын Менинин көрүнүшү, социалдык позицияларды аткаруусу “өспүрүм-жаштык-жетилген курактын” чынжырчасындагы борбордук, башкы орунда турган маселе катары караган талдоолор жүргүзүлгөндүгүнө карабастан, жаштар маселеси социалдык философиянын өнүгүндө ар тараптуу талдоого алынбаган.

2. Жаштар жана жаштык маселеси өзгөчө маани-маңыздагы, мазмун-формадагы жана бир нече илимди интеграциялаган, комплекстүү изилдөөнү

талап кылган феномен. Жаштар – социалдык-демографиялык топ; активдүү, кыймылдуу, тандоого жөндөмдүү келечектин куруучусу катары эсептелген, коомдун түрдүү сфераларында ишмердүүлүк жүргүзгөн жана социалдык-экономикалык чөйрөдө өзүн көрсөткөн инсандар. Жаштык – жаш адамдын өнүгүүсүнүн бир этабы катары ушул куракка гана таандык болгон физиологиялык, психологиялык, соматикалык, социалдык-психологиялык өзгөчөлүктөрүнүн чагылышы. Улан-кыздарды “бойго жетти” деген – дене түзүлүшү жагынан калыптангандыгы жана психологиялык, социалдык жактан инсан катары өнүгүшү. Жаштык – жаш адамдын жаран катары укуктарды жана милдеттерди аткарууга өз алдынча киришкен учуру. Жаштыктын эң башкы белгиси социалдык жактан жетилүү. Жаш адамдын социалдык жетилүүсү – индивидуалдык-физиологиялык, психологиялык, социалдык-маданий жактан өзүн-өзү таануу, өзүн актуалдаштыруу жана ишке ашыруусу. Инсандын жекелигин, кайталангыстыгын, жеке Менин көрсөтүп, коомго социалдашуусу ишке ашат.

3. Өткөн мезгилдердеги жана заманбап философиялык багыттардагы окууларда белгилүү болгон классикалык эмгектер жаштар маселесин логикалык жактан реконструкциялоодо теориялык-методологиялык ролду аткарды. Жаштык – бул сулуулук; ал көрктүү, кайраттуу, намыстуу, акыл-эстүү курак катары каралып, эмгектенүү – бош убакыт – эс алууну айкалыштыра билгендик. “Жаштык-карылык” карым катнашында жаштар – жакшылык, сонундук, көрктүүлүк жана керемет деп билинсе, карылык – акылмандык, айкөлдүк, даанышмандык. Демек, жаштар – учурдагы жакшылык менен сонундук болсо, убакыттын өтүшү менен келечектеги – акылман адамдар, даанышман жана насаатчылар. Ошол эле учурда жаштар – тобокелчиликке көп дуушар болгон адамдар. Заманбап реалдуулук жаштар арасында чектен чыккан жүрүм-турумдардын болушу жана социумдун негизги баалуулуктарына карата агрессивдүү маанайда болгон тобокелдик-технологиялар үстөмдүк кылаары шексиз. Жаштарды мындай жолго баруусуна бөгөт жасоонун жолу – билим берүү жана тарбиялоо, бош убактыларын туура уюштурууга багыттоо.

4. Кыргыз эли жаш адамдарга өзгөчө маани берип, кайсы доордо болбосун баалуулуктарды алып жүрүүчү жана өнүктүрүүчү катары ишеним арткан. Жаштарды тарбиялоого, интеллектуалдык жактан өсүшүнө чоң маани берип, калыптандыруунун башкы каражаты катары элдик оозеки чыгармачылык эсептелген. Фольклордук чыгармалар аркылуу жаштарды адамгерчиликке, чыдамкайлыкка, бирин-бири сыйлоого тарбиялаган. Алар моралдык баалуулуктарды өздөштүрүүгө, жүрүм-турумду калыптандырып, жашоосунда туура колдоно билүүгө багыттаган. “Жашка – кызмат, карыга – урмат” деген акылмандыктын негизинде жаштарды – активдүү ишмердүүлүктүн, улууларды – акылмандык менен сый-урматтын ээси катары баалаган.

Жаштык – адам өмүрүнүн өзгөчө, кайталангыс баалуулугу. Бул курактагылар жакшы менен сонунду, кымбат менен баалууну жараткан өзгөчө адамдар. Алар дене-түзүлүшү калыптанган, күчтүү, акыл жагынан тунук, ой-туюму, кабылдоосу өскөн жандар. Улан-кыздар акыл менен билимге ээ болгон, жаңыны жараткан, эскини жок кылган, зыяндууну залалсыздандырган, пайдалууну өнүктүргөн күч. Кыргыздардын салтына ылайык жаштык – “алтын курак”, “жашчылык” жана керемет учур. “Өспүрүм-жаштык-жетилген курактын” чынжырчасынын ортосу. Жаш адамдын дене түзүлүшү калыптанып, интеллектуалдык жактан өнүгүп, кайраттуу, сулуу, көрктүү, келбеттүү, сымбаттуу көрүнүшү – жаштык.

5. Жаштардын баалуулук ориентациясы же баалуулуктарга багытталуусу – негизги жашоо-турмуштук принциптеринин көрүнүшү, дүйнөкараштык позицияларынын багытталышы, адеп-ахлактык, эстетикалык-руханий көз караштарынын калыптанышы. Заманбап коомдо жаш адамдарды учур талабына ылайык баалуулуктарга ээ болуусу маанилүү. Жаштардын баалуулуктарга багытталуусу – бул улан-кыздардын дүйнөтаанымынын өнүгүүсүндө ишенимдердин, принциптердин, көз караштарынын калыптанышы жана социалдык жактан жетилүү жолунда баалуу, кымбат, асыл дегенге жетүүгө багытталган ишмердүүлүгү.

Социалдык баалуулуктардын ичинен эң башкы, маанилүү баалуулук болуп үй-бүлө эсептелет. Нике-үй-бүлө-наристе диалектикалык байланыштагы парадигма экендигин жаштардын дүйнөтаанымында калыптандыруу үй-бүлөнүн, коомдун алдында турган милдети. Никеге туруу аркылуу үй-бүлөнү түзүү ар бир адамдын болмушундагы баалуулук экендигин жаштардын аң сезиминде калыптандыруу – коомдун башкы максаты. Ата-энеликти аткаруу улан-кыздардын үй-бүлөдөгү милдети катары багыт алуусу модернизацияланган коомдогу чоң баалуулук. Жумуш менен камсыз болуу жаш адамдын болмушундагы негизгиси жана маанилүүсү. Жумуш менен алектенүү аркылуу гана адам максатына жетет, жашоонун маңызын түшүнөт. Жашоодо ийгиликке жетишүү улан-кыздар үчүн жашоонун жакшынакай, сонун болуп көрүнүшү. Ийгилик – жаштардын турмуштук алдыга койгон максатынын орундалышы жана бактылуу болушу. Бакыт жана бактылуулук жаштардын жашоо образындагы башкы багытталыш. Анткени адам бактылуу болуш үчүн жашайт, адамдын өзүн бактылуу сезүүсү, каалаган тилек-максатына жетүүсү жашоонун маңызы. Ден соолугу чың, саламаттыгы бекем болушу – жалпы адамзаттын жашап турушундагы негизги жана жогорку баалуулугу. Жаш адамдар – ден соолуктун, саламаттыктын белгиси; дени сак, күч-кубаттуу, дене түзүлүшү жагынан калыптанган, жан дүйнөсү таза кайраттуу жандар.

6. Жаш адамдардын өзүн-өзү таануусу, өзүн актуалдаштыруусу Менин көрүүсүнүн жолу. Өзүн-өзү аныктоо – бул адамдын социумдагы ордун, жеке кызыкчылыктары менен керектөөлөрүнө ылайык өзүн аңдап билүүсү; өзүнүн

каалоолоруна ылайык социалдык болмуштагы ролунун чагылышы. Турмуштук тигил же бул кырдаалга жараша өзүнүн жеке позициясын, максатын жана ага жетүүнүн жолдорун тандоосу. Ал кесип тандоодо, эмгек ишмердүүлүгүндө, үй-бүлө курууда өзүнүн максаты менен тилегин ишке ашырууда көрүнөт.

Жаштардын тандоосу – улан-кыздардын бир нече көп жактуу, көп багыттуу реалдуулуктан ордун табууга өзүн арноосу, аракеттенүүсү, тигил же бул бийиктиктен өзүн көрүүсү. Адамда ар дайым көп варианттуу жолдорду тандоо мүмкүнчүлүгү болот. Жаш адамдын тандоосу биринчи кезекте кесип тандоодон, никеге туруудан, үй-бүлө күтүүдөн көрүнөт. Ушул процесстердин жүрүшү менен жаш адам өзүн-өзү ишке ашырат.

Өзүн ишке ашыруу – бул адамдын жеке потенциалынын жумшалышы; максатынын, ой-тилегинин, кызыгуусунун орундальшы. Ал процесс катары ишмердүүлүк менен коштолот жана жаш адамдын инсандыгы калыптанат, өзүн көрсөтөт.

7. Коом ар дайым билимдүү, таланттуу жана жөндөмдүү жаштардын жаңы муунунун калыптанышына кызыкдар, анткени башкы өндүргүч күч катары жаш улан-кыздар эсептелет. Ошондуктан таланттуу, билимдүү, ишкердикке жөндөмдүү, ар кандай өзгөрүүлөргө туруштук бере алган, кыйынчылыктарды жеңе билген жаңы муундун пайда болуусу үчүн мамлекет аларга инвестицияларды салат. Ал эми кыргыз эли байыртан эле жаштарды колдоо жана аларга камкордук көрүүнүн түрдүү формаларын ишке ашырып келген. Жаш балдарды, өспүрүмдөрдү, улан-кыздарды, жаш үй-бүлөнү колдоо жана камсыздоо чаралары ата-бабалардан бери сакталып келип, бүгүн да ал саамалык уланууда. Өз алдынча бутуна туруп кетсин, өзүнө таандык ээлиги болсун деген таризде жаш балдарга мал-мүлк тарабынан энчи берген. Жаш үй-бүлөлөрдүн өзүнчө түтүн булатышы үчүн бөлүп, ак өргө көтөрүшкөн. Бул биздин элдин салттуу социалдык жактан колдоосунун жана камсыздоосунун бир түрү.

Заманбап социалдык коргоо мамлекеттик чыгымдардын чоң бөлүгүн түзгөндүктөн механизмдерин кайра карап чыгуу зарыл. Формалдуу эмес жумуш менен алектенген улан-кыздардын көбөйүшү, эмгек мигранттарынын санынын өсүшү социалдык жактан коргоону реформалоону талап кылат.

Диссертациянын негизги мазмуну төмөнкү эмгектерде чагылдырылган.

1. Кожоназарова Ы.М., Токтогулова Г.Т. И. Раззаков жана социалдык саясат. ЖАМУнун жарчысы. 2014 Социалдык-гуманитардык багыт. 157-160-бет.

2. Кожоназарова Ы.М. «Социалдык ишкердик жана социалдык иш тармагынын азыркы абалы». ОшМУнун жарчысы. Ош, 2015. Гуманитардык багыттагы дисциплиналарды окутуунун проблемалары. 157-160-бет.

3. Кожоназарова Ы.М. «Манас эпосун философиялык өнүттө кароодогу толеранттуулук маселелери». Жусуп Мамай. Дастанда калган өмүр. Бишкек, 2015. 3-бөлүм. Фольклор таануу жана Манас таануу маселелери. 198-201-бет.
4. Токоева Г.С., Кожоназарова Ы.М. «Барпы Алыкуловдун дүйнөтаанымындагы жакшылык жана жамандык маселеси». Институт философии и политико-правовых исследований. Гуманитарные науки. Бишкек, 2015. 102-111-бет.
5. Кожоназарова Ы.М. Азыркы коомдогу адам капиталынын өнүгүшү жана сакталышы. «Известия ВУЗов Кыргызстана». 2015 №12. 169-171-бет.
6. Кожоназарова Ы.М. Жаштар маселесине социалдык-философиялык анализ. Наука и новые технологии. 2017, №3. 183-186-бет.
7. Токоева Г.С., Кожоназарова Ы.М. Кыргыз элинин дүйнөтаанымындагы адам жөнүндөгү илимге чейинки көз караштары. «Известия ВУЗов Кыргызстана». 2021 №6. 182-185-бет.
8. Кожоназарова Ы.М. Кыргыз элинин макал-лакаптарындагы жаштар маселеси. «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана» 2022 №3. 216-219-бет.
9. Кожоназарова Ы.М. Кыргыздардын дүйнөтаанымында жаштар маселесинин чагылдырылышы. Э.Арабаев атындагы КМУнун Жарчысы 2022-жыл, №4, 416-421-бет.
10. Кожоназарова Ы.М. Жаштар – социалдык-философиялык феномен. “Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана”, № 5 2023
11. Кожоназарова Ы.М. Ааламдашуу шартында жаштарда руханий баалуулуктардын калыптанышы. ЖАМУнун жарчысы. Жалал-Абад, 2023. № S2 (55). 370-375-бет.
12. Шерматов А.О., Кожоназарова Ы.М. Тарыхый-маданий эстеликтерди компьютердик моделдөөнүн тарыхнаамасы. ЖАМУнун жарчысы. 2023. № S2 (55). 388-393-бет.
13. Tokoeva, G.S., Kozhonazarova. Youth–A Social and Philosophical Phenomenon. Environmental Footprints and Eco-Design of Products and Processes, 2023, Part F1766, pp. 345-353.
14. Кожоназарова Ы.М. Молодежь как предмет социально-философского анализа. «Universum: общественные науки» (2024 г., выпуск 1 (104)).

09.00.11 – Социалдык философия адистиги боюнча философия илимдеринин кандидаты илимий даражасын алуу үчүн сунушталган Кожоназарова Ырыскүл Мырзалиевнанын “Жаштар маселесине социалдык-философиялык анализ” диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Ачкыч сөздөр: жаштар, жаштык, жаштар маселелери, ааламдашуу, дүйнө тааным, адам, коом, өнүгүү, табият, онтология, гносеология, аксиология, диалектика, маданият, иденттүүлүк, традиция, инновация, ааламдашкан коом, баалуулук, өзүн аныктоо, социалдык камсыздоо, социалдык коргоо.

Изилдөө объектиси – жаштар маселесине философиялык өнүткө изилдөө жүргүзүү.

Изилдөөнүн предмети – жаштар маселесинин маани-маңызына социалдык-философиялык анализ жүргүзүү.

Изилдөөнүн максаты. Диссертациялык изилдөөнүн негизги максаты – жаштар жана аны менен байланышкан маселеселерге илимий-гносеологиялык негизде социалдык-философиялык талдоо жүргүзүү.

Илимий изилдөө методдору. Жаштык категориясынын маани-маңызын, анын логикалык-гносеологиялык өнүгүү жолдорун изилдөөдө методологиялык негиз катары диалектикалык метод колдонулду. Жаштар менен байланышкан социалдык кубулуштарды жана процесстерди диалектикалык түшүнүүдө тарыхыйлуулук, абстрактуулуктан конкреттүүлүккө өтүү, жаштар маселесине карата комплекстүү мамиле жасоодо бүтүндүк жана системалуулук принциптери колдонулду. Структуралык-функционалдык анализ жасоо, логикалууулук, институционалдык, компаративистика ыкмалары изилдөөдө негизги мааниге ээ болду.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы. Диссертацияда социалдык-философиялык өнүткө алгачкылардан болуп жаштык маселесине системалуу логикалык-гносеологиялык талдоо жасалды. Ошондой эле төмөндөгүлөр изилдөөнүн жаңылыгы болуп эсептелет:

- жаштык маселесине арналган социалдык-философиялык өнүттөгү адабияттарга талдоо жүргүзүлдү;

- “жаштар” жана “жаштык” түшүнүктөрүнүн маани-маңызына логикалык экспликация жасалды;

- жаштык маселесине логикалык-методологиялык изилдөө жүргүзүлдү;

- кыргыздардын дүйнөтаанымындагы жаштык маселесинин традициясы жана инновациясы изилдөөгө алынды;

- ааламдашкан коомдун өнүгүү шартындагы жаштардын баалуулук ориентациясы талдоого алынды;

- заманбап коомдогу жаштардын өзүн-өзү аныктоо маселеси изилденди;

- жаштарды социалдык коргоонун мазмунуна талдоо жүргүзүлдү.

Изилдөөнүн натыйжаларын колдонуу чөйрөсү. Диссертациянын теориялык жыйынтыктары жаштар саясатынын жана философиясынын өнүгүүсүнө белгилүү бир деңгээлде теориялык-методологиялык негиз боло алат. Диссертациядагы жыйынтыктар социалдык философияда, философия тарыхында, этика, эстетика, кыргыз философиясы, социалдык иштер боюнча курстарда теориялык негиз катары пайдаланууга болот. Изилдөөнүн натыйжасында алынган жыйынтыктардын жоболорун жаштарды инсан катары калыптандырууда, социалдык-демографиялык жактан стратегиялык пландарды иштеп чыгууда, Кыргыз Республикасындагы жаштар концепциясын ишке ашырууда колдонууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Кожоназаровой Ырыскул Мырзалиевны на тему “**Социально-философский анализ проблемы молодежи**”, представленной на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – социальная философия

Ключевые слова: молодежь, молодость, проблема молодежи, глобализация, мировоззрение, человек, общество, развитие, природа, онтология, гносеология, аксиология, диалектика, культура, идентичность, традиция, инновация, глобализационное общество, ценность, самоопределение, социальное обеспечение, социальная защита.

Объект исследования – исследование проблемы молодежи в философском аспекте.

Предмет исследования – социально-философский анализ сущности и содержание проблемы молодежи.

Цель исследования. Целью исследования диссертации заключается в проведении социально-философского анализа проблемы молодежи на основе научно-гносеологического подхода.

Полученные результаты и их научная новизна. В диссертации впервые был проведен системный логико-гносеологический социально-философский анализ проблемы молодежи в социально-философском аспекте.

Научной новизной исследования являются:

- проведен обзор литературы, посвященной социально-философской проблеме молодежи;
- осуществлена логическая экспликация содержания и сущности понятий “молодежь” и “молодость”;
- проведено логико-методологическое исследование проблемы молодежи;
- исследованы традиции и инновации проблемы молодежи в мировоззрении кыргызов;
- проведен анализ ценностных ориентаций молодежи в условиях глобализационного общества;
- исследованы проблемы самоопределения молодежи в современном обществе;
- проанализировано содержание социальной защиты молодежи.

Сфера применения результатов исследования. Теоретические результаты диссертации в определенной степени могут быть теоретическо-методологической основой развития молодежной политики и философии молодости. Результаты диссертации могут быть использованы в качестве теоретической основой социальной философии, истории философии, этики, эстетики, кыргызской философии, социальной работы. Основные положения исследования могут быть использованы при формировании молодежи как личности, разработке социально-демографических стратегических планов, реализации концепции молодежи Кыргызской Республики.

SUMMARY

Kozhonazarova Yryskul Myrzalievna's theses on a subject «Socio-philosophical analysis of the problem of youth», submitted for the scientific degree of candidate of Philosophical sciences in the specialty 09.00.11 – social philosophy

Key words: youth, youth, youth problems, globalization, worldview, man, society, development, nature, ontology, epistemology, axiology, dialectics, culture, identity, tradition, innovation, globalization society, value, self-determination, social security, social protection.

The object of the research is the study of the problem of youth in a philosophical aspect.

The subject of the research is a socio-philosophical analysis of the essence and content of the youth problem.

The purpose of the study. The purpose of the dissertation research is to conduct a socio-philosophical analysis of the youth problem based on a scientific and epistemological approach.

The results obtained and their scientific novelty. For the first time in the dissertation, a systematic logical-epistemological socio-philosophical analysis of the problem of youth in a socio-philosophical aspect was carried out.

The scientific novelty of the research is:

- a review of the literature devoted to the socio-philosophical problem of youth has been conducted;
- the logical explication of the content and essence of the concepts of “youth” and “youth” is carried out;
- a logical and methodological study of the youth problem has been conducted;
- traditions and innovations of the youth problem in the worldview of the Kyrgyz are studied;

The analysis of the value orientations of youth in a globalizing society is carried out;

- the problems of self-determination of youth in modern society are investigated;
- the content of social protection of youth is analyzed.

The scope of application of the research results. To a certain extent, the theoretical results of the dissertation can be the theoretical and methodological basis for the development of youth policy and philosophy of youth. The results of the dissertation can be used as a theoretical basis for social philosophy, the history of philosophy, ethics, aesthetics, Kyrgyz philosophy, and social work. The main provisions of the study can be used in the formation of youth as a personality, the development of socio-demographic strategic plans, the implementation of the concept of youth of the Kyrgyz Republic.